

ZAPAZENO

GRUZIJSKI ČAJ OSOBITA MIRISA I ČEGA JOS?

Tvornica »Pliva« reklamira gruzijski čaj i o njemu se kaže »osobita mirisa i ukusa« (reklamni plakat na Zagrebačkom velesajmu). Ako vjerujemo da je taj čaj »osobita mirisa«, možemo li reći da je i »osobita ukusa« ili bi trebalo reći »osobita okusa«? Mogu li se riječi *ukus* i *okus* iskorištavati jednoznačno ili treba upotrebljavati svaku u drugom značenju?

Već je u šestom godištu Jezika (1957. god., str. 46—49) bilo riječi o značenju i uporabi riječi *okus* i *ukus* gdje je autor (M. Šipka) potanko obrazložio da te dvije riječi nemaju isto značenje i da bi ih, prema tome, trebalo upotrebljavati kao raznoznačnice. Uza sve to, sve više prodire praksa koja potire razliku u značenju tih riječi, namećući sad jednoj sad drugoj značenja koja imaju obje; štoviše, zapaža se tendencija da se riječ *okus* posve istisne iz jezične uporabe u korist same riječi *ukus*. Nema sumnje da to osiromašuje jezičnu izražajnost pa je korisno i danas ponoviti riječi M. Šipke iz 6. godišta Jezika, gdje se kaže: »Kad već imamo dvije riječi, treba da se njima i koristimo, jer to čini naš jezik bogatijim i ljepšim« (str. 49).

Treba reći da nam, na žalost, pravu orijentaciju o značenju i upotrebi riječi *okus* i *ukus* ne daju neki rječnici; oni preuzimaju riječi iz jezične primjene, popisujući i opisujući ono što se u njoj nalazi, često bez kritičkoga lingvističkoga odnosa. Znamo li međutim da se popisni i opisni rječnici, a takva je većina naših rječnika, nerijetko prihvaćaju kao normativni rječnici, događa se da normativno pružaju iskrivljenu sliku o značenju i uporabi nekih riječi. Takvu više ili manje iskrivljenu sliku nalazimo u nekim rječnicima i o riječima *okus* i *ukus*.

Budući da u znatnom broju rječnika nije jasno razgraničeno značenje navedenih riječi, poslužiti ćemo se jednim novijim leksikografsko-savjetničkim djelom, *Jezičnim savjetnikom s gramatikom* (Matica hrvatska, Zagreb, 1971) gdje se značenja riječi *okus* i *ukus*

jasno i nedvosmisleno razgraničuju. U tom se savjetniku kaže:

»*okus* je osjet u ustima, fiziološka reakcija na tvari koje dođu u usta, i osobina tih tvari da izazovu takvu reakciju«;

»*ukus* je psihička reakcija na fiziološki proces, stupanj raspoloženja ili ugone koja nas prožima kad nešto okusimo ili kad što čujemo, gledamo, slušamo (za jednoga će jabuka kisela okusa biti ukusna, za drugoga ne), sposobnost ocjenjivanja opće poznatih vrednota i uopće estetskih vrednota«.

Kao što se vidi, *ukus* je stvar čovjekove osjećajne sfere pa se zbitno može definirati kao osjećaj i smisao za lijepo« (*čovjek profinjena ukusa, čovjek bez ukusa* i sl.); *okus* je uvijek i samo 'fiziološka reakcija'. Takva se razlika tih riječi dobro ističe i u navedenom Šipkinu članku u šestom godištu Jezika. Takva razlika u značenju tih riječi izlazi iz brojnih književnih primjera pa je treba i nadalje njegovati.

Usp. za riječ *okus* ove primjere: *Na usni tude krvi gorak okus oćutjeh* (I. Goran Kovačić). *Izmišljaju nova jela s egzotičnim okusom* (Lj. Jonke). *Pred kraj promijenila [lula] okus i miris* (J. Pavičić).

Usp. za riječ *ukus* ove primjere: *Odijevala se sa mnogo ukusa* (M. Nehajev). *Upoznajte... gospodičica aristokratskog ukusa, bez zanimanja* (A. Kovačić).

Od imenice *okus* tvoren je i pridjev *ukusan* sa značenjem koje izlazi iz značenja imenice, dakle 'koji je napravljen s ukusom, lijep, skladan, ugodan'. Usp. primjere: *Uz... zgradu smjestila se... kapucinska ukusna crkvice* (K. Š. Đalski). *To je ukusna odjeća za svaku priliku* (VUS). *U arapskoj kuhinji spravljala su se ukusna jela* (Lj. Babić).

U jezičnoj primjeni koja teži za jasnoćom i za uporabom pojedinih riječi u njihovu pravom značenju, po kojemu se razlikuju od značenja drugih riječi, niti bi se u navedenim i sličnim primjerima riječ *okus* mogla zamijeniti riječju *okus* niti bi se riječ *okus* mogla zamijeniti riječju *ukus*; jednako se tako ne bi mogao zamijeniti ni pridjev *ukusan* tvorbeno mogućim pridjevom *okusan*.

Iz svega izlazi da bi i u Plivinoj reklamiralo trebalo stajati »Gruzijski čaj osobita mirisa i okusa« (a ne ukusa). Druga je, dakako, stvar je li nam taj čaj i ukusan. To je subjektivna ocjena. Po ukusu jednoga može osobit okus toga čaja biti ugodan, po ukusu drugoga može osobit okus toga čaja biti i neugodan.

Božidar Finka

KOŠARKAŠKI JERKOV I GRGIN U JEZIČNOJ RETORTI

U nas ima mnogo prezimena tvorenih pridjevskim nastavnicima, kao što su prezimena *Jerkov* ili *Kraljev* (pridjevski nastavak *-ov/-ev*, kao *bratov, prijatelj*) i *Grgin* (pridjevski nastavak *-in*, kao *sestrin*). Takvih prezimena ima i u drugim slavenskim jezicima, osobito u ruskom (usp. ponašena ruska prezimena: *Čehov, Vasiljev; Lenjin, Puškin*).

U hrvatskom se književnom jeziku prezimena tretiraju kao imenice (vlastita imena) pa se kao imenice ponašaju i u promjeni po padežima (u deklinaciji). U praksi se tako i provodi u svim padežima, osim što se katkad u instrumentalu jednine u prezimenu na *-ov/-ev* mjesto imenskoga padežnoga nastavka *-om/-em* (kao *bratom, učiteljem*) uzima pridjevski padežni nastavak *-im* (kao *dobrim*). To dobro pokazuje i ovaj primjer: »Mlada momčad 'plastičara' predvođena sjajnim, smirenim majstorom Jerkovim, odličnim temperamentalnim Vilfanom, pomalo inatljivim strijeleem Grginom i ostalim mladićima u košarskaškim dvoranama gotovo anonimnima, izvela je podvig o kome će se zasigurno dugo pričati« (Vjesnik, 9. prosinca 1977, pod naslovom »Plastičari« *nadmašili i sebe*).

U navedenoj je rečenici provedeno pravilo da se prezime s nastavkom *-ov* (*Jerkov*) mijenja u instrumentalu kao pridjev (*Jerkovim* kao *dobrim*), a prezime s nastavkom *-in* (*Grgin*) kao imenica (*Grginom* kao *bratom*).

S time u vezi treba podsjetiti na ovo:

Od osobnoga imena *Jerko* tvori se posvojni pridjev nastavkom *-ov* (npr. *Jerkov sin*), ali se oblik *Jerkov* može i osamostaliti

kao prezime, dakle postaje imenica. Tako taj lik (*Jerkov*) ima dvije funkcije: pridjevsku i imeničku, ali ima i dvojaku deklinaciju: pridjevsku i imeničku. Razlikujući dakle paradigmatske oblike tih dviju deklinacija, možemo im pridružiti i dvije različite obavijesti: imeničku (prezime) i pridjevsku (pridjev). To je razlikovanje uvjetovano sustavom i omogućava da se uvijek jezični znak iskoristi jednoznačno:

1. s *Jerkovim* (instr. *pridjeva*) ≠ 2. s *Jerkovom* (instr. *prezimenom*)

U prvom slučaju možemo posvojni pridjev (pridjevski instrumental *Jerkovim*) pridružiti kao atribut bilo kojoj imenici s kojom se može kongruirati (npr. s *Jerkovim sinom*).

U drugom slučaju (imenički instrumental s *Jerkovom*) možemo prezime kao imenicu upotrijebiti i samostalno, bez dopuna (*Bio sam s Jerkovom*, kao: *Borio se s Parlovom*) i kao član sintagme, npr. s opozicijom ili s atributom (*Bio sam s majstorom Jerkovom, sa smirenim Jerkovom*, kao: *s boksačem Parlovom*). Izricanjem obiju značenjskih funkcija samo jednim (pridjevskim) instrumentalnim likom (s *Jerkovim*) lišavamo se netom navedenih mogućnosti razlikovanja značenja iz samoga oblika i ujedno odstupamo od jezične sustavnosti po kojoj pridjevi i imenice imaju posebne deklinacije.

Tako, dakako, nije i tako ne mora biti u svim slavenskim jezicima, ali iz toga ipak ne proizlazi da praksu u jednom slavenskom jeziku smijemo nekritički unositi u svoj jezik. Navedena i slična ruska prezimena imaju doista u ruskom jeziku u instrumentalu nastavak *-im*, upravo *-ym*: *Čehovym, Vasiljevym; Leninym, Puškinym*.

O preuzimanju u naš jezik navedenih i sličnih ruskih imena Pravopis iz 1960 (MH, MS, str. 162) kaže ovo: »Imena na *-ov* i *-ev* tipa *Čehov, Vasiljev* imaju u instrumentalu nastavak *-om*: *Čehovom, Vasiljevom*, ali nije isključen ni oblik sa nastavkom *-im*, prema sličnim imenicama hrvatskosrpskog jezika koje također ponekad imaju taj nastavak, iz pridjevske promjene (*Miljanovim, Veselinovim*).«

U pravopisnom se rječniku (u istoj knjizi) također navodi da je od *Čehov* »instr. Čeho-